

УДК 338.43(477)

<https://doi.org/10.31713/ve220231>

JEL: Q17, E24, J23

Безтелесна Л. І. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],

д.е.н., професор,

Брелюс І. М. ^[1: ORCID ID: 0009-0008-0640-0941],

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

¹Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті відображено еволюційно сучасні тренди функціонування вітчизняного аграрного сектору. Період дослідження розділено на два періоди. Перший від проголошення незалежності і до тридцятирічного періоду діяльності. Другий у воєнний період. У першому періоді відображено динамічні зміни в АПК. За період незалежності частка АПК зросла у 2,5 рази і складала чверть у ВВП; у 4,5 рази зріс експорт продукції АПК у структурі загального експорту товарів; у 2,5 рази зросла рентабельність продукції, а найбільше зросла продуктивність праці у розрахунку на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у цінах 2016 р. з 50 до 857 тис. грн. За 30 період суттєво змінився не лише обсяг експорту, а його структура. Серйозно розширився асортимент, а пріоритет у структурі належить продукції рослинництва у порівнянні з тваринництвом. І хоча Україна має перші десять позицій у структурі світового експорту, але за 30 років асортимент її суттєво розширився. Так, у період до незалежності Україна у світовому експорті мала 9 видів продукції АПК, а з них 30% тваринного походження. Окрім того, дві позиції, зокрема, яловичина і цукор, які у 1990/1991 рр. у світовому експорті посідали 3 позицію, через 30 період взагалі відсутні у ньому. Натомість, за період незалежності до експорту увійшли продукти, як і займають у рейтингу світового експорту такі позиції: шрот соняшниковий (1), ріпак (3), волоські горіхи (4), жито і мед (5), сорго (6), овес, м'ясо птиці і шрот ріпаковий (7), сухе молоко, соя і соєва олія (8), олія ріпакова, сухе знежирене молоко, поголів'я ВРХ (9) та молоко і сир (10). У другому періоді відображено проблеми, з якими стикається сектор у воєнний час, а це скорочення земельних ресурсів, що знаходяться в обробітку, та людських ресурсів. Наведено тенденції, що характерні для ринку праці. Зокрема, зазначено, що сільське господарство входить до десятки найбільш активних на українському ринку праці. Попит на ринку праці у серпні 2022 р. втричі є меншим від довоєнного періоду, але питома вага пропозиції праці наближається до рівня довоєнного періоду. Аграрні підприємства намагаються зберегти існуючий персонал. Попит на працю у сільському господарстві проілюстрований в регіональному розрізі. Визначено лідерів

ринку праці за кількістю розміщених вакансій. Показаний попит на працю за рівнем заробітної плати у аграрній сфері. Зроблено висновок, що сільське господарство не можна віднести до високооплачуваної сфери національної економіки. Відображено існуючий механізм бронювання співробітників у військовий час.

Ключові слова: експорт; структура; ресурси; ринок праці; бронювання.

Аграрний сектор економіки є важливою складовою національної економіки України з огляду як на його природну (кліматично-земельну) і ресурсну складову функціонування, так і здатність формувати продукцію, яка задовольняє фізіологічні потреби людини, а відтак формує продовольчу безпеку людства.

Звісно, що забезпеченість земельними ресурсами сектору та наявність попиту на вироблену продукцію хоча і є необхідними умовами, проте в сучасних умовах недостатніми для його успішного функціонування. Саме детальне вивчення соціально-економічних умов та виокремлення трендів діяльності аграрного сектору в сучасних умовах є важливим науковим завданням.

Соціально-економічні дослідження функціонування аграрного сектору завжди перебували у центрі вітчизняних науковців, про що свідчить видана колективна монографія, яка багатоаспектно характеризувала діяльність сектору у той період до 2010 року [1]. Проте, зважаючи на існуючі виклики у останні роки, науковці також не втрачають інтерес до цієї тематики. Так, автори джерела [2] доводять необхідність реалізації державного механізму регулювання аграрного виробництва, що було досить доречним у період до початку військових подій.

Абсолютно поділяємо точку зору автора публікації [3], який ґрунтовно відобразив структуру аграрного сектору і адаптивного механізму його розвитку, проте і його реалізація вимагає оцінки зовнішнього середовища та його впливу на внутрішні процеси аграрного сектору. Власне, на оцінювання тенденцій, які характерні для функціонування аграрного сектору у сучасних умовах, автори спрямовують свою увагу.

Усі характерні тренди АПК оцінимо за макроекономічними показниками у структурі національної та світової економіки та двома періодами: 1) довоєнним від проголошення незалежності і впродовж мирного часу за 30 років у розрізі основних видів діяльності рослинництва і тваринництва; 2) воєнний.

АПК України займає значну питому вагу у структурі ВВП. Окрім того, упродовж мирного періоду незалежності його частка зросла у 2,5 рази і складала чверть ВВП держави (рис. 1).

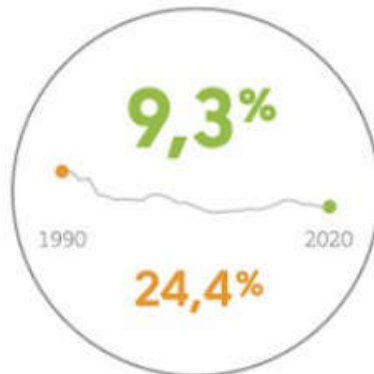

Рис. 1. Динаміка частки АПК у структурі ВВП України [4]

У 4,5 рази зріс експорт продукції АПК у структурі загального експорту товарів (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка частки експорту продукції АПК у загальному експорті товарів України [4]

У 2,5 рази за цей період зростає рентабельність продукції сектору (рис. 3).

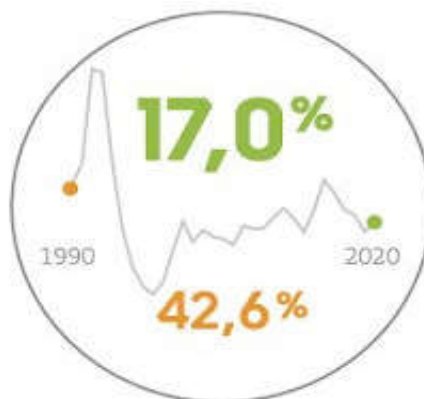

Рис. 3. Динаміка рентабельності продукції АПК [4]

Проте найбільшим є зростання продуктивності праці в АПК, яке на 1 зайнятого у сільськогосподарському виробництві у цінах 2016 р. виросло з 50 до 857 тис. грн (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка продуктивності праці в АПК [4]

За 30 період суттєво змінився не лише обсяг експорту, а його структура. Серйозно розширився асортимент, а пріоритет у структурі належить продукції рослинництва у порівнянні з тваринництвом. І хоча Україна має перші десять позицій у структурі світового експорту, але за 30 років асортимент її суттєво розширився (рис. 5). Так, у період до незалежності Україна у світовому експорті мала 9 видів продукції АПК, а з них 30% тваринного походження. Окрім того, дві позиції, зокрема, яловичина і цукор, які у 1990/1991 рр. у світовому експорті посідали 3 позицію, через 30 період взагалі відсутні у ньому. Натомість, за період незалежності до експорту увійшли такі продукти, які займають у рейтингу світового експорту такі позиції: шрот соняшниковий (1), ріпак (3), волоські горіхи (4), жито і мед (5), сорго (6), овес, м'ясо птиці і шрот ріпаковий (7), сухе молоко, соя і соєва олія (8), олія ріпакова, сухе знежирене молоко, поголів'я ВРХ (9) та молоко і сир (10).

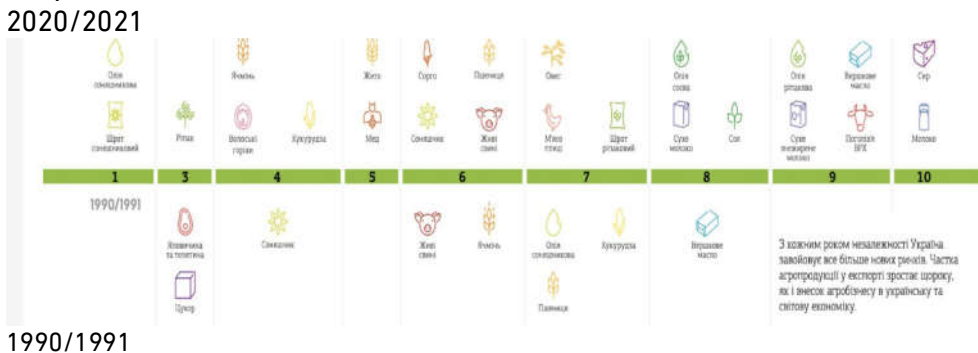

Рис. 5. Динаміка структури асортименту продукції АПК [4]

Одним із головних трендів функціонування сучасного аграрного сектору є втрата земельних ресурсів, які знаходяться в обробітку. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) сільське господарство внаслідок військових дій втратило 6 млрд дол. Близько 30% земель сільськогосподарського призначення потрапило у зону окупації чи у зону бойових дій [5].

Інший не менш важливий тренд – це забезпечення людськими ресурсами та формування кадрового потенціалу сектору.

Звісно, що цей ресурс аграрний сектор черпає на ринку праці. За даними [5], сфера сільського господарства зараз входить до десятки найбільш активних на українському ринку праці. На неї на початку вересня припадає 4% від усіх актуальних вакансій. У багатьох сферах через війну цей показник значно знизився, проте сільське господарство тримає марку. Попри те, що попит на ринку праці (у кількісному вираженні вакансій досі втричі менше, ніж було до війни), але частка пропозицій роботи у сільському господарстві зараз наблизилася до показників мирного 2021 року. Середній показник частки вакансій для працівників сільського господарства за весь 2021 рік – 4,1%. Згідно з інсайдерськими даними, які є в наявності у [5], компанії щосили стараються зберегти існуючий персонал, а набір нових фахівців відбувається лише з метою заміни спеціалістів, які відбули до ЗСУ або виїхали за межі України. Попит на працю у сільському господарстві в регіональному розрізі відображено у табл. 1.

Таблиця 1 [5]

Регіональний попит на працю в сільському господарстві,
серпень 2022 р.

Регіон	м. Київ	Львівська	Дніпропетровська, Хмельницька	Полтавська
Кількість вакансій, %	25	15	11	7

Найбільшу активність у сільському господарстві з великим відривом демонструє Київ: на столицю припадає чверть відкритих вакансій у країні. Другу позицію займає Львівська область, куди після початку війни переїхала велика кількість компаній та фахівців, – 15%. Третє та четверте місце з однаковим показником у 11% зайняли Дніпропетровська та Хмельницька області. П'ятірку лідерів замикає Полтавська область – 7%. Середня заробітні плати у сільському господарстві станом на серпень 2022 становила 17 500 грн. Проте перед війною фахівці отримували у середньому 21 300 грн. Окрім того,

середньорічний прибуток за 2021 рік у сільському господарстві становив 18 606 грн, що на 1106 грн менше від середньої заробітної плати серпня 2022 р. До початку повномасштабної війни цей аграрний ринок демонстрував дуже хороші тренди в контексті заробітної плати. Попит на працю в аграрній сфері за розміром пропонованої середньомісячної заробітної плати (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл роботодавців аграрної сфери за розміром середньомісячної заробітної плати, 2021 р.

Середньомісячна заробітна плата, грн	12 400–16 400	16 400–20 400	20 400–24 400	24 400–28 400	понад 28 400
Питома вага роботодавців, що пропонують заробітну плату у таких розмірах, %	36	28	15	13	8

Отже, сільське господарство дійсно наразі не можна віднести до найбільш високооплачуваних сфер ринку праці України: у 79% випадків працедавці пропонують фахівцям менш ніж 550 доларів. Найбільше заробляють керівники підприємств – 24 700 грн у середньому. На другому місці знаходяться фахівці з управління проєктами – 23 700 грн. Головні агрономи замикають трійку лідерів з показником 21 000 грн. Цікаво, що фахівці з категорії «початковий рівень, мало досвіду» отримують майже середню заробітну плату по сегменту сільського господарства – 14 000 грн.

Найбільший попит серед компаній мають фахівці з контролю якості: на них припадає 9,3% актуальних вакансій. Другу позицію займають «закупівлі та постачання» – 9%. Третю та четверту сходинку з показником 6% зайняли агрономи та зоотехніки.

Роботодавці у 4,9% випадків цілеспрямовано шукають фахівців без досвіду або з мінімальним досвідом, бо це дозволяє мінімізувати витрати. Відсутність вимог щодо досвіду бачимо у 19% актуальних вакансій. Найчастіше роботодавцям потрібен досвід від 1 до 3 років – 60%. Наявність досвіду від 3 до 6 років вимагає 18% компаній, а понад 6 років – 3% [5].

Аграрні компанії практикують бронювання співробітників, аби бути упевненими у завтрашньому дні. У державі діє такий механізм. Підприємства, що належать до критично важливих, виконують мобілізаційні завдання або виробляють товари, роботи та послуги для військових, можуть забронювати до 50% своїх військовозобов'язаних працівників на строк до шести місяців.

Відповідний новий порядок бронювання військовозобов'язаних під час воєнного стану оприлюднено затвердженою постановою Кабінету міністрів № 76 від 27 січня та опубліковано на його сайті [6].

«У разі наявності обґрунтованої потреби кількість військовослужбовців, що підлягають бронюванню, може перевищувати 50%. Відповідно до порядку підприємство є критично важливим для економіки у разі відповідності трьом із семи критеріїв, зокрема, загальна сума сплачених податків та інших зборів (від EUR 1,5 млн), сума надходжень в інвалюті (еквівалент EUR32 млн), стратегічне значення для економіки та безпеки країни згідно з постановою КМУ № 83 від 2015 р., важливе значення для задоволення потреб територіальної громади, відсутність заборгованості зі сплати ЄСВ, зарплата не менша за середню зарплату по регіону за IV кв. – 2021, резидентство «Дія Сіті».

Отже, можна стверджувати, що аграрний сектор України має потужний експортний потенціал, асортимент якого в динаміці істотно змінився за роки незалежності. Проте, в нинішніх умовах сектор має серйозні проблеми із ресурсами, зокрема земельними та людськими, що виникли в зв'язку із військовими умовами.

1. Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М., Амбросов В. Я., Шпикуляк О. Г. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку): науково-виробниче видання / ННЦ «Ін-т аграрної економіки». Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с. 2. Галицький О. М., Лівінський А. І., Дяченко О. П. Організаційно-економічний механізм державного регулювання аграрного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 93–98. 3. Радченко О. П. Обґрунтування необхідності створення адаптивного механізму розвитку аграрного сектору в умовах невизначеності. *Ринкова економіка: сучасна економіка і практика управління*. 2022. Вип. 3 (52). Том 21. С. 449–459. 4. Аналіз роботи АПК за роки незалежності. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/908-analiz-raboty-apk-za-gody-nezavisimosti> (дата звернення: 20.05.2023). 5. Як війна вплинула на ринок праці у сфері сільського господарства? URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ak-vijna-vplinula-na-rinok-praci-u-sferi-sil'skogo-gospodarstva> (дата звернення: 20.05.2023). 6. Уряд оприлюднив новий порядок бронювання працівників і держслужбовців. URL: <https://kamt-rda.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/2023pratsivnykiv-i-derzhsluzhbovtiv> (дата звернення: 20.05.2023). 7. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова КМУ від 04.03.2015 р. № 83. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7863> (дата звернення: 20.05.2023).

REFERENCES:

1. Prysiashniuk M. V., Zubets M. V., Sabluk P. T., Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M. M., Ambrosov V. Ya., Shpykuliak O. H. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i

perspektyvy rozvytku) : naukovo-vyrobnyche vydannia / NNTs «In-t ahrarnoi ekonomiky». Kyiv : NNTs IAE, 2011. 1008 s. **2.** Halytskyi O. M., Livinskyi A. I., Diachenko O. P. Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ahrarnoho vyrobnytstva v Ukraini. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2019. № 3. S. 93–98. **3.** Radchenko O. P. Obgruntuvannya neobkhdnosti stvorennia adaptyvnoho mekhanizmu rozvytku ahrarnoho sektoru v umovakh nevyznachenosti. *Rynkova ekonomika: suchasna ekonomika i praktyka upravlinnia*. 2022. Vyp. 3 (52). Tom 21. S. 449–459. **4.** Analiz roboty APK za roky nezalezhnosti. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/908-analiz-raboty-apk-za-gody-nezavisimosti> (data zvernennia: 20.05.2023). **5.** Yak viina vplynula na rynek pratsi u sferi silskoho hospodarstva? URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/ak-vijna-vplynula-na-rinok-praci-u-sferi-silskogo-gospodarstva> (data zvernennia: 20.05.2023). **6.** Uriad opryliudnyv novyi poriadok broniuвання pratsivnykiv i derzhsluzhbovtsiv. URL: <https://kam-rda.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/2023pratsivnykiv-i-derzhsluzhbovtsiv> (data zvernennia: 20.05.2023). **7.** Pro zatverdzhennia pereliku obektiv derzhavnoi vlasnosti, shcho maiut stratehichne znachennia dlia ekonomiky i bezpeky derzhavy : Postanova KMU vid 04.03.2015 r. № 83. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7863> (data zvernennia: 20.05.2023).

Beztelesna L. I. ^[1: ORCID ID: 0000-0002-0262-9334],

Doctor of Economics, Professor,

Brelius I. M. ^[1: ORCID ID: 0009-0008-0640-0941],

Post-graduate Student

¹*National University of Water and Environmental Engineering, Rivne*

CURRENT TRENDS OF FUNCTIONING OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The article reflects evolutionary modern trends in the functioning of the domestic agricultural sector. The research period is divided into two periods. The first from the declaration of independence to the thirty-year period of activity. The second in the war period. In the first period, dynamic changes in the agro-industrial complex are reflected. During the period of independence, the share of the agricultural sector increased by 2.5 times and accounted for a quarter of the GDP; the export of agricultural products in the structure of the total export of goods increased by 4.5 times; the profitability of production increased by 2.5 times, and labor productivity increased the most, per 1 person employed in agricultural production in 2016 prices, from UAH 50 to 857,000. Over the 30-year period, not only the volume of exports, but also its structure, has changed significantly. The assortment has expanded significantly, and the priority in the structure belongs to the products of crop production compared to animal production. And although Ukraine has the first ten positions in the structure of world exports, its range has significantly expanded over the past 30 years. Thus, in the period before independence,

Ukraine had 9 types of agricultural products in world exports, and 30% of them were of animal origin. In addition, two positions, in particular, beef and sugar, which in 1990/1991 occupied the 3rd position in world exports, after 30 years are completely absent from it. On the other hand, during the period of independence, the following products were included in the export, as they occupy the following positions in the ranking of world exports: sunflower meal (1), rapeseed (3), walnuts (4), rye and honey (5), sorghum (6), oats, poultry meat and rapeseed meal (7), milk powder, soy and soybean oil (8), rapeseed oil, skimmed milk powder, cattle (9) and milk and cheese (10). In the second period, the problems faced by the sector in wartime are reflected, which is the reduction of land resources under cultivation and human resources. The trends characteristic of the labor market are presented. In particular, it is stated that agriculture is among the ten most active sectors in the Ukrainian labor market. Demand on the labor market in August 2022 is three times smaller than in the pre-war period, but the specific weight of labor supply is approaching the level of the pre-war period. Agricultural enterprises are trying to keep the existing staff. The demand for labor in agriculture is illustrated regionally. The leaders of the labor market have been determined by the number of posted vacancies. The demand for labor according to the level of wages in the agricultural sector is shown. It was concluded that agriculture cannot be classified as a highly paid sector of the national economy. The existing mechanism for booking employees in wartime is displayed.

Keywords: export; structure; resources; labor market; reservation.

Отримано: 21 травня 2023 року
Прорецензовано: 26 травня 2023 року
Прийнято до друку: 23 червня 2023 року